

1. Het is al weer drie jaar geleden dat ik het vraagstuk van de vorming van de accountant in dit blad aan de orde stelde.

De discussie die ik met dit artikel op gang wenste te brengen is wat traag verlopen. De laatste reactie dateert van november 1955; zij was de vijfde in de reeks die in deze drie jaar in dit tijdschrift werd opgenomen. Op de eerste drie reacties — resp. van S. H. Waringa, F. Kuggeleyn en B. Moret — gaf ik reeds bescheid ¹⁾. De beide laatste reacties van de hand van J. Kraayenhof en H. R. Reder werden nog niet beantwoord ¹⁾. Het is in zeker opzicht jammer, dat deze discussie zich over een zo lang tijdvak uitstrekt. Zij kon daardoor niet in het centrum blijven van de belangstelling die zij — althans naar mijn mening — verdient. Wellicht voelt men in de kringen van in eerste aanleg belanghebbenden, de accountants, ook de behoefte daaraan niet. Ik zal mij dan hebben neer te leggen bij het mislukken van een in het belang van het accountantsberoep ondernomen poging. Ik zou niettemin in waardering voor mijn beide laatste opponenten en hun bijdragen tekort schieten indien ik er nu ook vanaf zou zien op hun beschouwingen te reageren.

2. Zowel Kraayenhof als Reder vestigen er de aandacht op, dat ik de strekking der beraadslagingen in de ledenvergaderingen van het Nederlands Instituut van Accountants in de „late thirties” onjuist zou hebben geïnterpreteerd. Inderdaad was mijn interpretatie subjectief. Dit kon ook moeilijk anders, omdat het resultaat der toenmalige beraadslagingen niet in conclusies of resoluties werd vastgelegd. Er kwamen in de discussie verschillende opvattingen naar voren. Het is mogelijk dat de argumenten van hen die de academische opleiding prefereerden op mij meer indruk hebben gemaakt dan die van hun tegenstanders.

Hoe dit overigens ook moge zijn, tekst en uitleg van de toenmalige deliberaties zijn vanzelfsprekend niet beslissend voor het standpunt van nu. Zij dienden mij dan ook niet als fundament voor mijn betoog doch slechts als motivering van de aanleiding daartoe. Het lijkt mij dan ook voor het vervolg van de discussie wenselijk noch zinvol bij de vraag naar de juistheid van mijn interpretatie of mijn indruk langer stil te staan.

Niettemin is er wel een verschil in houding tegenover het vraagstuk van de verhouding van de academische en de niet-academische opleiding van toen en nu. Waarschijnlijk kan dit verschil in houding beter geformuleerd worden door te zeggen dat er toentertijd geen positieve mening bestond over de vraag van het voortbestaan der Instituutopleiding naast de academische opleiding, terwijl men thans in de leidinggevende kringen van het Instituut de mening is toegedaan, dat beide vormen van opleiding naast elkaar moeten blijven bestaan.

De reden voor dit meer positieve standpunt zoekt Kraayenhof in de grotere ervaring die thans verkregen is met de resultaten van beide vormen van opleiding.

De kern van Kraayenhof's betoog is dan ook gelegen in de vermelding van zijn ervaring met betrekking tot de beide categorieën van accountants in de praktijk der beroepsuitoefening. De „proof of the pudding is in the eating”. Ook in Reder's beschouwing ligt het beroep op die ervaring besloten. „Het is deze ervaring, die het mij tot plicht deed rekenen alsnog

¹⁾ Voor de lezer die zich in het vraagstuk zou willen verdiepen volgt hier de vermelding van de M.A.B.-artikelen waarin het vraagstuk aan de orde kwam. Het zijn april '53, juli '53, okt. '53, juli '54, mei '55 en nov. '55.

aan de discussie deel te nemen" schrijft Kraayenhof. Het doet mij genoeg hem hiertoe te hebben gestimuleerd. De ervaring, waarop Kraayenhof en Reder terecht bogen bezit ik niet. Er was voor mij dan ook geen aanleiding om mijn betoog op waarneming van de beroepsuitoefening door academisch gevormden en door het Instituut opgeleide accountants te baseren.

Niettemin had ik dit onderwerp behandelend wel over een met de hunner enigszins vergelijkbare ervaring beschikt dan geloof ik toch niet, dat ik die in mijn betoog centraal zou hebben gesteld. Nu Kraayenhof en Reder dit wel hebben gedaan geeft dit mij aanleiding mijn beschouwingen op een belangrijk punt aan te vullen, een punt waarvan ik de betekenis die er in beroepskringen blijkbaar aan wordt gehecht tot nu toe heb onderschat.

Gaat het in het onderhavige probleem wel om de vraag of de beide categorieën van accountants in de praktijk blijken te voldoen aan de behoefte van het bedrijfsleven, schoon ze niet, zoals Kraayenhof het uitdrukt, daarin dooreen leverbaar zijn. Ik veroorloof mij — en ik hoop dat men mij dit niet euvel zal duiden — een vergelijking met een ander beroep, het medische.

Ook hier zou men, zich een retrospectie van één of twee eeuwen getroostend, twee categorieën van beroepsbeoefenaars, eveneens niet dooreen leverbaar, kunnen waarnemen: de meestal niet-academisch geschoolde chirurgijns en de universitair opgeleide doctores medicinae. Beiden waren wat het peil van hun beroepsuitoefening aanging — zelfs als men het merkwaardige volkje van „marktdoctores”, „pisbezieners” en „keisnijders” buiten beschouwing laat — zeker niet te vergelijken met de huidige accountants, al of niet academisch gevormd. Niettemin voorzagen beide categorieën in een maatschappelijke behoefte. Ook de chirurgijn die zijn vak verstond was een achtenswaardig man en veelal welgesteld tevens. Meester Goldeweyjn, die te Amsterdam een huis aan het Water bewoonde en die het zich kon veroorloven, zijn dochter met een toesleedje van en naar het bal te laten brengen was niet uitsluitend een product van Ina Boudier Bakker's fantasie²⁾. Ondanks dit alles kon het medisch beroep eerst zijn tegenwoordige hoogte bereiken toen de opleiding van alle beroepsbeoefenaren aan de universiteiten werd getrokken.

3. Ik heb in mijn eerste artikel aan de vorming van de accountant gewijd een drietal eisen genoemd die de voorbereiding voor zijn beroep op universitair niveau wenselijk maakten. Deze drie eisen waren in zwaarte uiteraard niet gelijk. De wetenschappelijke scholing, in het bijzonder de economische en bedrijfseconomische scholing was, al werd dit wellicht niet expliciet gesteld, uiteraard de voornaamste. Hier ligt voor mij dan ook de voornaamste leemte in de niet-academische vorming van de accountant, een leemte die zelfs niet kan worden opgevuld door de in zo ruime mate verleende hulp van academische docenten zowel bij de opleiding als bij de examens³⁾. Waarom het hier gaat zijn feitelijk slechts twee vraagstukken, problemen intussen van bijzondere importantie. In de eerste plaats: hoe wordt de vorming voor het beroep het beste aangepast aan de ontwikkeling der wetenschap en vervolgens, en daarmee samenhangend, hoe kan zijn uitoefening het best bijdragen tot de ontwikkeling der wetenschap, die het beroep als fundament dient. In de oplossing van die problemen ligt de voor-

²⁾ Ina Boudier-Bakker: *De Klop op de Deur*, Amsterdam 1931, een boek overigens niet aan te bevelen voor degenen die in de avonduren zich voor de N.I.V.A.-examens moeten prepareren.

³⁾ Men kan deze hulp zien als een tegenhanger van de hulp door Kraayenhof vermeld van leden van het Instituut aan de academische accountantsopleiding. Instituut en Hoger onderwijs hebben zich hier wederkerig aan elkaar verplicht, het laatste staat niet bij het eerste in dit opzicht ten achter. Men mag hopen, dat die wederzijdse hulpverlening ook in de toekomst zal blijven voortduren, althans zolang zij zinvol is. Op zich zelf zegt natuurlijk deze hulpverlening nog niets omtrent de vraag wat de beste vorm voor de accountantsopleiding is.

waarde voor het ontstaan van die uiterst belangrijke wisselwerking tussen theorie en toepassing, die ook op andere gebieden, men denke slechts aan de natuurwetenschappen, tot zo hoge vlucht heeft geleid.

Het accountantsberoep heeft zich hier te lande in verhouding tot het buitenland betrekkelijk vroeg tot wetenschappelijk beroep ontwikkeld. Voor een niet gering deel is dit te danken aan het feit, dat degene die hier op de ontwikkeling van dit beroep zo grote invloed heeft gehad tevens een bedrijfseconoom van uitzonderlijke betekenis was. Deze integratie van wetenschapsbeoefening en beroepsuitoefening in de persoon van Th. Limperg heeft de ontwikkeling van het accountantsberoep hier te lande een aanmerkelijke versnelling gegeven vergeleken met het buitenland. Daardoor is de taak van de accountant hier meer omvattend en ligt zijn vervulling op hoger niveau dan elders veelal het geval is.

Wil men dat niveau handhaven en, wat wellicht nog een moeilijker maar niet minder nobele taak is, wil men het accountantsberoep de ontwikkeling der wetenschap laten blijven stimuleren zoals het dat in het verleden gedaan heeft, dan zal de vorming van jonge beroepsgenoten toch zodanig moeten zijn dat daarin met die ontwikkeling volledig rekening kan worden gehouden.

Op grond van mijn ervaring, waarvan ik niet waag te zeggen dat zij is als van geen ander, maar die toch wel betrekking heeft op vele tientallen van jongere en reeds niet meer zo erg jonge beroepsgenoten, meen ik te mogen betwijfelen of aan deze noodzaak door de huidige opleiding van het merendeel hunner nog wel kan worden voldaan.

Niet alleen op deze ervaring, die naar ik meen wel voldoende substantieel is om hier een uitspraak te mogen doen, is mijn twijfel gebaseerd, doch daarnevens ook op mijn inzicht in de ontwikkeling van de economische wetenschap ook in haar bedrijfseconomische sector.

Deze ontwikkeling zou dan betekenen dat de accountant in de toekomst meer en meer los zou komen te staan van de wetenschap waarop zijn arbeid moet steunen, misschien nog wel in sterker mate moet steunen dan vroeger het geval was. Immers meer en meer toch wordt aanvaard dat het zwaarte punt van de accountantscontrole niet meer bij fouten- en fraudedetectie doch bij bedrijfseconomische beoordeling ligt. Niet alleen in zijn adviserende doch ook in zijn controlerende taak vindt de accountant in de bedrijfs-economie de basis van zijn arbeid.

4. Het feit dat de huidige accountants hun opdrachtgevers zeer wel kunnen voldoen, een feit dat Reder en Kraayenhof uitteraard veel beter kunnen beoordelen dan ik is, het zal na lezing van het voorafgaande nauwelijks toelichting behoeven, weinig geschikt om mijn ongerustheid over de toekomstige plaats van het beroep weg te nemen.

Kraayenhof heeft ongetwijfeld gelijk als hij zegt dat voor de normale accountantspraktijk de huidige eisen van het Instituutsexamen op het gebied der economie, in het bijzonder dat van de bedrijfseconomie, als toereikend mogen worden beschouwd. Ik twijfel er echter ook niet aan dat de eisen die in de 18e eeuw aan de chirurgijns werden gesteld voor hun normale beroepsuitoefening door de tijdgenoot als toereikend werden beschouwd. Men komt met dergelijke constatering echter niet verder, in het bijzonder is er weinig kans dat men aldus de zelfverzekerde woorden van de voorzitter van het Instituut in 1938, door Kraayenhof geciteerd, realiseert ⁴⁾. De normale beroepsuitoefening is niet in eerste instantie gebonden

⁴⁾ M.A.B. mei 1955, blz. 195.

„Wij zullen het beroep tenslotte wel daar brengen, waar het moet zijn. Moet het alleen steunen op de academische opleiding all right, dan zullen wij de onze overgeven. Doch alleen nadat het merendeel van ons het geruststellende gevoel heeft verkregen, dat het werk van het Instituut voorzover het de opleiding en de examens betreft, inderdaad niet meer nodig is.”

aan wat de maatschappij of het maatschappelijk verkeer verlangt, maar dit laatste past zich aan de mogelijkheden, die de beroepsuitoefening verschaft, aan. Men kan moeilijk meer verlangen. De norm wordt onder onze verhoudingen bepaald door hetgeen de door het Instituut gediplomeerde accountant kan doen. Het baat hierbij weinig — althans binnen afzienbare tijd — of de universiteiten naast het Instituut een zeer beperkt aantal accountants vormen wier opleiding wel gelijke tred heeft gehouden met de ontwikkeling van de basiswetenschappen van hun beroep. Zij kunnen, minderheid als zij zijn, de normen der beroepsuitoefening moeilijk veranderen. Zeker thans niet, nu de vooruitzichten van vrije vestiging hoe langer hoe beperkter worden. Deze situatie heeft wel haar ongunstige terugslag op de academische opleiding en wel in tweeërlei opzicht. Degenene die accountant wil worden kiest de academische opleiding, die zoveel kostbaarder is, niet als hij dezelfde positie langs een andere weg eveneens kan bereiken. De afgestudeerden der economische faculteit kiezen de postdoctorale studie voor accountant niet als zij daarmee niet meer kunnen bereiken dan de niet-academisch gevormde Instituuts-accountant. In deze ontwikkeling die men niet op te korte termijn moet bezien is wel de kans aanwezig, dat geleidelijk aan andere beroepsbeoefenaren tot zich trekken wat thans nog tot het arbeidsveld van de accountant behoort. Ik geloof, dat men de eerste symptomen hiervan reeds kan onderkennen.

5. Ik wil thans, zij het zeer kort, ingaan op enkele beschouwingen die mijn opponenten hebben geleverd naar aanleiding van de andere eisen voor de uitoefening van het accountantsberoep naar mijn mening noodzakelijk, die de wenselijkheid van een academische vorming versterken. Ik geloof dat al zou de wijze waarop vele studenten moeten studeren hen belemmeren van de mogelijkheden die het verkeer aan de universiteit en in de studentenwereld biedt volledig profijt te trekken, dan zou dit nog geen argument zijn tegen de academische opleiding. Het zou ons alleen kunnen en moeten stimuleren te trachten hierin verbetering te brengen.

Overigens blijkt, dat een zekere mate van werk-student zijn nog in het geheel geen afbreuk behoeft te doen aan de door mij genoemde voordelen van de academische vorming. De samenhang door mij naar voren gebracht tussen de vorming voor het beroep en het aanzien dat het beroep in de maatschappij geniet houdt vanzelfsprekend geen verband met de wens bepaalde groepen minderwaardigheidscomplexen en anderen gevoelens van superioriteit te suggereren. Ik zie echter niet in dat het aanzien dat een beroep geniet niet een bepaalde vorming wenselijk zou kunnen doen zijn. Ik heb aldus het verband gelegd en niet zoals Kraayenhof en Reder het in hun interpretatie van mijn beschouwingen doen. Het lijkt mij overigens toe dat mijn opponenten het aanzien van het beroep en het aanzien van de individuele beroepsbeoefenaren niet scheiden. Ontkent men dat er een maatschappelijk aanzien of een maatschappelijke waardering is voor een beroep of acht men dit identiek met de waardering van de wijze waarop individuele beroepsgenoten dit uitoefenen dan zou mijn argument weinig terzake doen. Het komt mij voor, dat de waardering van een beroep wel degelijk met andere factoren kan samenhangen dan alleen met de wijze waarop het wordt uitgeoefend, i.c. ook met de wijze van vorming voor dat beroep. Hier echter mogen sociologen het laatste woord hebben ⁵⁾).

⁵⁾ Het is in verband met de verwijzing naar het notarisberoep door Kraayenhof zowel als door Reder niet zonder belang erop te wijzen, dat in die kring reeds jarenlang de wens naar een academische opleiding leeft. Ik moge mijn beide opponenten de rede onder de aandacht brengen die de voorzitter van de Broederschap van candidaat-notarissen op 15 juni j.l. voor de jaarvergadering dezer vereniging hield. De vereniging blijft blijken die rede ijveren voor de universitaire studie voor notarissen. Ik wil in het midden laten welke overwegingen daarbij bij de notarissen de voornaamste rol spelen. In ieder geval is de houding van deze groep toch wel anders dan die van vele en vooraanstaande leden van het Instituut.

6. Men mag intussen uit mijn beschouwingen niet de conclusie trekken, dat ik de huidige academische opleiding ideaal vind. Ik heb uitsluitend gesteld, dat het accountantberoep de status heeft bereikt waarvoor een adequate academische vorming noodzakelijk is. Zowel het wetenschappelijk karakter als het maatschappelijk niveau eisen dit naar mijn gevoelen. Het is eigenlijk op het eerste gezicht verwonderlijk dat men een dergelijke van zo hoge achting voor het beroep getuigende mening uitsprekende, van leiding gevende en vooraanstaande beroepsgenoten zo scherpe tegenstand krijgt. Men kan deze oppositie ook moeilijk aan een overmaat van bescheidenheid bij deze beroepsgenoten toeschrijven. De opposities hebben niet de allure van de verlegen glimlachende jubilaris, die zegt dat de hem gebrachte hulde onverdiend is.

Bij nader inzien blijkt deze op zich merkwaardige reactie niet onverklaarbaar. Indien inderdaad op een gegeven moment de toevoer van jonge accountants via de examens van het Instituut onder de huidige omstandigheden afgesloten zou worden zou de ramp voor het beroep niet te overzien zijn.

Het zou niet alleen een tijdelijk vacuum betekenen, een vacuum gedurende de periode, die de universiteiten nodig zouden hebben om hun studenten, die in dat geval in een veel groter aantal zouden aankomen, op te leiden. Een dergelijk vacuum zou met een doelmatige overgangsregeling wel op te vangen zijn. Zoals de zaken thans liggen zou de academische opleiding ook op de duur niet in staat zijn in de behoefte aan accountants te voldoen. Ik heb er in het voorgaande reeds op gewezen, dat de academische opleiding momenteel in een ongunstige positie verkeert door het bestaan daarnaast van de niet-academische opleiding. Is dit een oorzaak dat de academische opleiding betrekkelijk weinig jonge beroepsgenoten oplevert, van de andere kant ligt ook in de organisatie van deze opleiding als post-doctorale studie de mogelijkheid, dat de academie nimmer een bron zal worden waaruit de behoefte aan beroepsgenoten volledig zal kunnen worden gedekt. Immers er zijn voor de afgestudeerde doctorandi in de economische wetenschappen in het bedrijfsleven of elders veelal zulke aantrekkelijke mogelijkheden, dat men er niet zeker van kan zijn, dat een voldoende aantal van hen zich na een reeds betrekkelijk lange studie nog eens aan de vakopleiding voor accountant zal zetten. Het gevaar is hier zelfs niet denkbeeldig dat de accountantsopleiding gekozen zal worden door hen, die na het beëindigen van hun doctorale studie minder goed slagen in het vinden van een passende werkkring. Deze selectie „naar beneden" wordt weliswaar getemperd door enerzijds de eis, dat men om tot de post-doctorale studie te worden toegelaten een combinatie van vakken moet hebben gekozen, die bepaald zwakker is dan de normale combinaties en anderzijds door het feit dat de zwakke broeder toch reeds beduidend langer over zijn doctorale studie zal hebben gedaan, zodat het nog eens enige jaren daarbij aanknopen voor hem bezwaarlijker is. Dit klemmt temeer waar de vakken-combinatie die voor het doctoraal examen gekozen moet worden, wil men de academische accountantsopleiding volgen, juist door de reeds gereleveerde zwaarte niet gauw gekozen zal worden door degene, die niet tot de sterkeren behoort. Hij zal dus, wil hij later toch voor accountant gaan studeren, nog een aantal aanvullende tentamens moeten afleggen. Niettemin acht ik dit gevaar aan de post-doctorale studie verbonden toch niet geheel illusoir zeker niet in tijden van voor de plaatsing van afgestudeerden gunstige conjunctuur.

Er is intussen niet alleen het quantitative bezwaar van de academische opleiding. Ik zie wel degelijk ook een kwalitatief. De universitaire vorming

van de a.s. accountant is niet van meet af aan op zijn toekomstig beroep gericht, zoals dat bv. met de vorming van de medicus althans na de propaedeutische wel het geval is. Ook de praeclinische vakken als anatomie, histologie, physiologie e.a. worden hem door medici en met het oog op zijn latere taak als medicus gedoceerd. Er is daartegenover een tijd geweest, dat de jonge student in de economie eer minachting dan belangstelling voor administratieve problemen leerde krijgen. Werd hij later toch accountant dan had hij wel meer gevoel voor de betekenis ervan en meer waardering daarvoor maar hij stond er toch in de eerste tijd wat onwennig tegenover. De neiging van de academisch gevormde accountant om zich meer met typisch bedrijfs-economische vraagstukken en minder met problemen van administratieve controle of administratieve inrichting bezig te houden was dan ook wel aanwezig.

In dit opzicht is aan de universiteiten in de laatste jaren wel iets veranderd. Meer en meer komt men tot het inzicht, dat het ook hier gaat om vraagstukken van toegepaste bedrijfseconomie, om vraagstukken tevens waarvan een doelmatige oplossing voor bedrijfsbeheer zowel als controle van de grootste betekenis is. De mogelijkheid om de student van meet af te door-dringen van de betekenis van de bedrijfsadministratie wordt dan ook meer dan voorheen het geval was benut. Niettemin kan de vraag worden gesteld of het niet wenselijk zou zijn de accountantsopleiding op een lager academisch niveau aan te vangen en vervolgens meer te richten op de vorming voor het eigenlijke beroep. Het voordeel hiervan zou ongetwijfeld zijn, dat de jonge accountant op een jonger leeftijd de praktijk kan ingaan en van de andere kant met een grotere kennis van de problemen van zijn beroep zou zijn gewapend. De neiging om niet door te studeren, die nu bij de doctorendi in meer of minder mate aanwezig is zal zich dan niet in die mate doen gevoelen.

Ongetwijfeld zal de academisch gevormde accountant op deze wijze een minder brede algemeen economische grondslag verkrijgen dan thans het geval is. Men kan zich echter voorstellen dat die bredere algemeen economische vorming ook voor hem niet nodig is. Ik spreek hier van algemeen economische, niet van bedrijfseconomische vorming. Deze laatste zal niet kunnen worden beperkt.

De hier opgeworpen vraag lijkt mij van zodanig belang, dat zij het overwegen, niet alleen in academische kring maar ook in de kring der accountants, overwaard is. De vraag krijgt voor de eerste groep nog een bijzonder relief, omdat in de economische faculteiten thans ook andere specialistenopleidingen worden opgenomen, die men zich tot heden steeds als post-doctorale heeft voorgesteld.

Ik denk hier aan de opleiding tot belasting-consulent, die reeds aan twee instellingen van economisch hoger onderwijs als post-doctorale studie is georganiseerd. Eveneens valt te denken aan de opleiding tot organisatie-deskundige die, hoewel nog niet ingesteld, eveneens als een post-doctorale is gedacht.

Het is duidelijk, dat het voor deze post-doctorale specialistenopleidingen van bijzondere betekenis zal kunnen zijn op welke leeftijd men daarmee aanvangt. Onder de huidige omstandigheden duurt de studie tot aan het doctorale examen aan de economische faculteiten en hogescholen ten minste zes jaar, terwijl er naar gestreefd wordt de studie-duur tot ten minste vijf jaar terug te brengen. De gemiddelde studie-duur zal ook dan niet korter dan zes jaar zijn. Thans ligt zij uiteraard veel hoger.

Wanneer zoals veelal het geval is ook de dienstplicht moet worden ver-

vuld, zal de afgestudeerde eerst tenminste acht jaar na de aanvang van zijn studie aan een postdoctorale opleiding kunnen beginnen. Hij zal die niet veel voor zijn dertigste jaar kunnen beëindigen. Op die leeftijd zal het klein beginnen vaak niet meer zo gemakkelijk zijn; toch is het gewoonlijk onvermijdelijk.

Gelet op dit alles mag zeker de vraag onder het oog worden gezien of het nog wel verantwoord is voor de hier bedoelde specialisten-opleidingen, waartoe ook de accountantsopleiding behoort een volledig economisch doctoraal examen te eisen.

Juist nu men in de kringen van het economisch hoger onderwijs zich ernstig beraadt over de mogelijkheid van de instelling van een verkorte studie met eigen betiteling zoals het rapport der commissie Industrie-Hoger onderwijs het uitdrukt, lijkt het opportuun de academische accountantsopleiding nader te bezien. „Het gewetensonderzoek ontsiert de man niet” zou men met een variant op Abram Kuyper's uitspraak over het boetekleed kunnen zeggen. Niet alleen voor de kringen van het instituut zou ik het willen aanbevelen maar ook in de academische kring. In deze laatste is men er echter reeds ernstig mee bezig en niet zonder resultaat. Vele maatregelen zijn getroffen of worden voorbereid. Ik denk o.m. aan maatregelen tot verdere verkorting van de studieduur en tot instelling van een baccalaureaat in de economische wetenschappen.

Ik heb zeker niet beoogd een volledige vervanging nu van de huidige Instituuts-opleiding door de academische opleiding zoals deze thans is georganiseerd te bepleiten. Integendeel ik ben er mij van bewust dat wil de normale accountantsopleiding een universitaire worden er nog vele moeilijkheden moeten worden opgelost, zowel aan de zijde van de universiteit als aan die der beroepsgenoten. Het is juist om die reden, dat ik meen dat dit vraagstuk waard is om zich over te beraden ⁶⁾).

7. Men heeft mij verweten onrust te hebben gezaaid onder vele jongere beroepsgenoten en studerenden. Het doet mij leed voorzover hier onnodig onrust en meer nog indien onnodig wrevel is gewekt.

Ik heb slechts uiting willen geven aan mijn eigen onrust over de ontwikkeling der accountantsopleiding, die ik vele jaren lang als opleider en als examinerator heb meebeleefd, een onrust die zijn oorsprong vindt in mijn liefde en achting voor het beroep dat ook het mijne was en in mijn meeleven met diegenen die daarvoor studeren, wier kring ook de mijne was ⁷⁾.

⁶⁾ De toevoeging van deze paragraaf is te danken aan een gesprek dat ik met mijn voornaamste opponent voor het ter perse gaan van mijn artikel had. De hierin ontwikkelde gedachtegang komt overigens, zijnde uitsluitend die van mijzelf, geheel voor mijn verantwoordelijkheid.

Dat Kraayenhof door de bijzondere aandacht die hij aan mijn beschouwingen schonk mij tot deze aanvulling inspireerde releveer ik met erkentelijkheid.

⁷⁾ Mijn opponenten zullen het mij ten goede houden indien ik niet op alle punten van hun oppositie uitvoerig ben ingegaan. Ik heb in het bijzonder er vanaf gezien mij te verdedigen tegen verschillende in hun beschouwingen min of meer geïmpliceerde verwijten verband houdende met de vorm waarin ik heb gemeend mij te moeten uiten. Ik weet dat niet alleen mijn opponenten maar ook anderen zich aan verschillende uitlatingen mijnerzijds gestoten hebben. Ik heb niemand willen grieven en ook niemand willen miskennen. Hoe zou dat kunnen zonder mijzelf te kwetsen? Zij voor wie ik ook persoonlijk geen vreemde ben — en dat zijn er in de kring van het Instituut zeer velen — zullen dat vanaf de aanvang begrepen hebben. Ik hoop, dat ook anderen het na deze verklaring zullen aanvaarden zonder dat ik mijnerzijds op alle punten, die in dit verband impliciet of expliciet naar voren zijn gekomen, inga.